

„Mert ezer év előtted anyyi, mint a tegnapi nap, amely elmúlt.”

SZÉKELY ROZÁLIA

KÁRPÁTI Péter. *Térkép a túlvilágról*. Budapest: Selinunte Kiadó, 2023. 436 p.

Kárpáti Péter *Térkép a túlvilágról* című kötete 2023-ban jelent meg a Selinunte kiadónál, amely rendszeresen gondozza a szerző munkáit. 2018-ban kiadták „Kárpáti Péter és barátai” szerzőségében a *Színház az orrod hegyén* című drámakötetet,¹ amely improvizációs technikával készült darabokat gyűjt össze, és *Az álom féltestvére* (a Tünet Együttessel), a *Dongó* (a k2-vel), az *1089 (színház az orrod hegyén)* (az SZFE Zsótér–Börcsök osztályával), a *Kéksziget* (a Kerekasztal Színházi Nevelési Társulattal), a *Hungari* (a HOPP arttal) és a *H L H T TL NS G* (Georgita Máté Dezső és Varga Zsófia darabja, a FAQ Társulattal) című színdarabokat tartalmazza, az Olvasópróba sorozat *Menni vagy maradni? Mai magyar színdarabok* című kötet² pedig az *Ultonia* és a *Moszkva–Peking transzszimfónia* című Kárpáti-darabokat. A kiadó *Kortárs színházi alkotók* sorozatában megjelent *Színházíró* című könyv pedig a szerző szakmai életútját és színdarabjainak világát és működését vizsgálja előadásainak tükrében.³

A *Térkép a túlvilágról* borítóját Veronika Keresztesová tervezte, aki a szerző több színházi előadásának látványtervezője, így jártas

a szövegvilágában. A kék árnyalataival játszó maszatos kozmosz tágas horizontot nyit, amelyben biztonságos és telített a végtelen űr, amelyet sejtet. Két fekete csomó lebeg benne, melyek bár nem teljesen kapcsolódnak egymáshoz, mégis érezhetően egy magból fakadnak. Ebben a vizuális univerzumban ugyanúgy el lehet merülni, mint az inspirációs forrásul szolgáló szövegekben. A kötet egy önéletrajzi esszéregényt tartalmaz *Térkép a túlvilágról* címmel, hat párbeszédesszín-darabot (*Tótféri, Negyedik kapu, A szerelem megszállott rabjának története, Végső leszámolás doktor Quartzcal, A pitbull cselekedetei, Szaturnusz gyűrűje*), továbbá a *Díszelőadás* című, monológ formátumban megírt kisregény színpadra adaptált, rövidített változatát, és egy esszéválogatást, a *Túlvilágon túl* címmel. Noha a címadó szöveg műfaja nem dráma, hanem esszéregény, egyik fejezetéből színházi előadás készült, tehát ez is színházi szöveggé vált. Az előbemutatóját 2024. május 18-19-én tartották a Trafóban,⁴ a bemutató pedig 2024. július 27-én volt a Theal-teren.⁵

A címadó *Térkép a túlvilágról* szöveg az ön-életrajzi esszéregény műfaji megjelölést viseli, ugyanakkor a szerzőről a gyerekkori történeteinek kívül keveset tudunk meg. Az írás folyamatával egyidejű családi események

¹ KÁRPÁTI Péter és barátai, *Színház az orrod hegyén* (Budapest: Selinunte Kiadó, 2018).

² SZÜCS Mónika, szerk., *Menni vagy maradni: Olvasópróba 4*, kiad. SÁNDOR L. István (Budapest: Selinunte Kiadó, 2018).

³ SZÜCS Mónika és SÁNDOR L. István, szerk., *Színházíró: Kárpáti Péter pályaképe* (Budapest: Selinunte Kiadó, 2023).

⁴ A *Térkép a túlvilágról* előbemutatója:

<https://archivum.trafo.hu/performances/terkep-a-tulvilagrol-elobemutato> (2024.06.28.)

⁵ Kárpáti Péter: *Térkép a túlvilágról* – személyes színház. (A Trafó Kortárs Művészetek Háza, a FÜGE produkció és a MASZK Egyesület produkciója.) Bemutató: 2024. július 27., Thealter fesztivál, Régi Zsinagóga, Szeged.

említés szintjén szerepelnek a szövegben, és a közvetlen, tegeződő kiszólások, kacskaringós mellékszálak rendszerint hatásosan el is terelik róluk a figyelmet. Az önéletrajziság itt csali, dramaturgiai mesterterv része. Inkább szakmai önéletrajz ez, amelyben a próza- és drámaírói identitás boncolásán keresztül beszél Kárpáti egy apróságáról, az életről.

A szerző-elbeszélő nagyapja a nyolcvanas éveiben egy betegség folyamán kiszáradás közeli állapotba került, családja pedig úgy tudta naponta több órán keresztül itatni őt, hogy meséltették, ezáltal elterelték figyelmét az életmentő akcióról. Így lett az elbeszélő életében a mesélés gesztusa egyenlő az életben maradással. Gyógyulása alatt a nagyapa mesélt gyermekkorában eltűnt édesapjáról is, Bíró Móricról, és az egész regényt átszői a nyomozás a szerző dédapja után. Az ő hiányzó történetével támasztja alá a szöveget átható, olykor céltalannak tűnő, de minden esetben lenyűgöző nyelvezetű és ötletes mellékutakat.

A regény történetfoszlányai olyan szövegeket, drámatörredékeket, motívumokat tartalmaznak, amelyekből Kárpáti komplett színdarabokat is írt (pl. *Ultonia, Negyedik kapu, Tótféri*), illetve a kötet végi esszék gondolatvilágához tartoznak. Használ naplórészleteket az írás folyamatáról, amelyekben egész ötlethalmazt tesz a szöveg részévé azzal kapcsolatban, hogy merre vigye tovább a történetet. Az *Ultonia* hajón Amerikába menekülő Bíró Móric csak pillanatokra bukkan fel, nála több szerepet kap viszont Tonelli Sándor író, aki álruhában utazik a fedélzeten, hogy rögzítse a kivándorlók történeteit, nyelvezetét. Felvillan a gondolat, hogy a szerző-elbeszélő Tonellin keresztül az értelmiségi létről is írhatna, de elveti ezt, mivel állítása szerint túl közel van hozzá. Ezért írja meg inkább a hajót. Felvállaltan kerüli meg eredeti szándékát, a dédapa történetének elmondását, színházeszményének az *Ultonia* töredékes, mesélős világát jelöli ki. Az olvasó tudja, hogy a szerző aktív színházcsináló, ezért a

színházi munkásságával kapcsolatos reflexiói a gyerekkori történetekhez és az önreflexiókhoz hasonlóan hihető élettörténeti adalékként hatnak. Miközben ekkor már Tonelli kapcsán azt is tudjuk, hogy ami valóban közel áll hozzá, arról nem ír. Az egyértelmű fikció és az önéletrajziság között feszültség keletkezik, mely egyfajta várakozást generál. Szórakoztatóan vérré menő roadmovie: menekülés az önéletrajziság elől. A szöveg mellett, hogy sikeresen kísérletező próza, színházi is annyiban, hogy megszólítja az olvasót, a közönségnek beszél, és színdarab-törredékeket is tartalmaz.

Az elbeszélő kritikát fogalmaz meg a népmesegyűjtő Benedek Elekkel kapcsolatban, és szembeállítja vele a szintén népmesegyűjtő Kálmány Lajos munkásságát. (A felelős népköltészet, népmesegyűjtés gondolköre a kötet végi esszéknek is sarkalatos pontja.) Míg Benedek Elek egyfajta erkölcsi, világnézeti esztétizáláson szűrte át és hagyta örökül az általa gyűjtött történeteket, Kálmány Lajos jellemzően meghagyta őket eredeti formájukban.⁶ A szöveg egészében el-

⁶ „Mindenkinek azt hiszi, hogy horromeséik csak a németeknek vannak, hát nem. Csak hogy nálunk egy vaskalapos tudósemler ízlése volt meghatározó. Benedek Elek szakmaiságát már a saját kortársai közül is sokan megkérdőjelezték, azt az elvét, hogy a paraszti kultúrából csak azt szabad kiszemezgetni, ami eléggé ízléses és (az ő szavával) *csinos*, és lenyeste róla az élőbeszéd *szószátyár szemetét*, és megalkotta a maga üveg-golyóhoz hasonlóan tágas és üres univerzumát. Nagyon jellemző rá az a szigorú kritika, amit minden idők legzseniálisabb magyar gyűjtője, Kálmány Lajos kötetéről írt: »Túl-ságba viszi a lelkiimereteskedést: mit hogyan kap, úgy ad tovább, minden kritika nélkül. – Most jön a fő intelm: – *Jót vagy semmit!* Újabb időkben a gyűjtők jó része ama hibás fölfogásnak hódol, mely szerint be kell mutatni a népet minden oldaláról. Halomra

szórván a szerző rendszeresen megfogalmazza a fenntartásait a tudományos, értelmező gondolkodásmóddal szemben – az olvasónak sokat segít, amikor legalább annyira alátámasztja feltevéseit, ahogy például Benedek és Kálmány esetében teszi ezt. Az esszéregény műfajából kifolyólag elfogadható az a szerzői pozíció, amely nem tartja feladatának a bizonyítást, viszont jóleső, amikor mégis megteszi, olyannyira fontos kérdésekre világít rá. Az egész kötet tükrében Kárpáti színdarabjai a kézzelfogható példái annak, mennyire érvényes és izgalmas az a mód, ahogyan a szerző viszonyul az említett mesegyűjtők munkásságának tárgyához. A népmesegyűjtők ugyan hozzáférhetnek a középkorban kiirtott népi, mágikus kultúra le nyomataihoz és maradványaihoz, viszont nem mindegy, hogyan rögzítik ezeket, és hogyan hagyják az utókorra: hogyan kanonizálódik az egyetemes mondakincs, azon belül is a magyar. Az, hogy Kárpáti a kutatásain keresztül felfedezte ezeket az eltéréseket a gyűjtői attitűdökben, és leírja a tapasztalatait, jelentősen több, mint művészi tett. Az ilyen jellegű filológiai kitérők ugyanolyan mélyrehatóak, mint egy-egy emlékezetes karakter sorsa, például az Ultonián utazó Lengyel-néé, aki a fedélzeten tudja meg, hogy az Ame-

---

gyűjt értékest és értéktelent» Kálmány Lajos elegánsan válaszolt. Fantasztikusan érdekesen, szellemi archeológusként feltárta, hogy a finnugor ősvallásban a daru a tűzisten madara. Majd megjegyzi, hogy ehhez olyan mesetöredékek adtak támpontot, melyeket »a *Jót vagy semmit*-féle szabály szerint tilos lett volna közlenem.« Kálmány Lajos észrevette, hogy a legtöbbször épp az érthetetlen zagyvaságnak tűnő narratívák a legértékesebbek, mert a szakadások titkos átjárót nyitnak az emlékezet mélyére temetett, kereszténység előtti hitvilág felé.” KÁRPÁTI Péter, *Térkép a túlvilágról: A drámaíró regénye és válogatott színdarabjai*. szerk. Szűcs Mónika (Budapest: Selinunte Kiadó, 2023), 74.

rikában élő és dolgozó családja bányarobbanás áldozata lett. Vagy amilyen Kálmány Lajos alakja.

A szerző–elbeszélő folyamatos harcban áll önmagával, mint íróval és az értelmező „tudománnyal” (pl. a népköltészetet leegyszerűsítő gyűjtői attitűddel), ami részben analóg azzal, hogy nem tudja megírni a dédapja történetét, mivel nincs birtokában kellő mennyiségű információnak, így egy leleményes fináléval zár, miszerint nőnek öltözve, Jászai Mari mellett autókázva szökött Pestre Bergl Mór, azaz Bíró Mór. Ahhoz, hogy el lehessen fogadni a *Bizánc* bemutatójára igyekvő Jászait megoldásként, végig kellett követni az elbeszélő évtizedeken átívelő, múltfeltáró akcióját. Az írás, az élet, az emlékezés, a történetírás, a családi szálak folyamatosan széttartanak, majd újra egyesülnek, és ez a dinamika végül acélerős kohézióknak bizonyul. Az esszéregény azt a filozófiát vallja, hogy a felrajzolt problematikából nincs valódi kiút, csak a semmibe tartó menekülőutak szövevénye, melyek a mesékhez és a színházhoz vezetnek. A szerző–elbeszélő számára képtelenség értelmezni, lineáris történetet írni, ismeretlen múltat kitalált valóságtöredékekkel feltölteni. Az egyetlen, amit tehet, hogy elengedi az értelmezői késztetéseket és elfogadja, hogy a valóság egyenlő a mesével. Az írói és emberi – rendszerint zsákutcába torkolló – útkeresés, a családtörténetírás töredékessége nem uralkodik el a szövegen, hanem visszafogott említései mentén erősíti a sztorit. Az el nem mondott történet és a sok összehordott kulturális, önéletrajzi és fikciós történetmorzsa adja ki az egy igaz történetet, amit máshogy nem is lehetett volna elmondani.

Színdarabok

A *Díszelőadás*⁷ eredeti kiadása a Liget Műhely gondozásában jelent meg 1996-ban.⁸ A szöveg a MEK-en is olvasható,⁹ továbbá része a *Kivándorló zsebkönyve* című kötetnek.¹⁰ Jelen verziót a szerző saját rendezéséhez dolgozta át, nagyjából egyharmadára rövidítve az eredeti szöveget. A veszettség gyógyításával megbízott Hőgyes Endre gazdag, játékosan stilizált nyelvezetű monológját tartja a *Térkép a túlvilágról* elbeszélője a legkomyabb szövegének.¹¹

A *Tótféri*¹² olvasmányának is kitűnő, Julika és a címszereplő szívszorító kapcsolata emlékezetes. A fiú már a születése előtti pillanatokban háborúba vonulásról álmódzik, a lány pedig addig aggódik, amíg jól megszületik helyette. A hunglish¹³ és tájnyelvet keverő szöveg humora frenetikus, igazán pi-

⁷ KÁRPÁTI Péter: *Díszelőadás*, rend. KÁRPÁTI Péter, Titkos Társulat–Trafó Kortárs Művészetek Háza, 2018.

⁸ KÁRPÁTI Péter, *Díszelőadás: a bosnyákok gyógyítása avagy A kísérleti kórtani búvárkodás haladása hazánkban* (Budapest: Liget Műhely, 1996).

⁹ <https://mek.oszk.hu/22000/22019> (2024.06.28.)

¹⁰ KÁRPÁTI Péter, *A kivándorló zsebkönyve* (Pécs: Jelenkor Kiadó, 2004).

¹¹ Az esszéregény elbeszélője rendszeresen reflektál a szerző Kárpáti Péter szövegeire, ezáltal is erősítve az önéletrajzi olvasatot.

¹² *Tótféri*. Rend. Kárpáti Péter, Trafó Kortárs Művészetek Háza, 2017.

¹³ Hunglish: angol és magyar eredetű kevert nyelv, pl.: nösszeri, córájt, bemuffolunk ehhez a misziszkehöz. A Tonelli Sándor kötetét is forrásul jelölő *Egy szívvel két hazában* tartalmaz hunglish szótárt. Tonelli Kárpátinak is fontos forrása, ihletője. Albert TEZLA, szerk., vál., *„Egy szívvel két hazában”: Az amerikai magyarok 1895–1920* (Budapest: Corvina Kiadó, 2005), 422–430.

kánssá viszont az teszi, hogy a parádés duó, Szempétör és Uram Teremtőm szájából halljuk a kifejezéseket. „Hisz mindönki tudja, hogy a tetűt a Pétör teremtette. Igaz, bodi? Ne godehellez, mert hallom.”¹⁴ Hatalmas kincs ez a szöveg, egyszerre őrzi meg a népköltészet világát, és teszi azt maivá a nyelvi leleményeivel (szolárijom), a humorával.

A korábban *Nick Carter* címen futott *Végző leszámolás Doktor Quartzcal* (játék)¹⁵ szerelmi szerepjáték, melyben kissé zavarba ejtő, hogy az utolsó oldalig felnőtt szereplőnek hat Zanoni, Quartz és Carter alakja, pusztán a legvégén olvasható néhány utalás, amelyből kiderül, hogy gyerekekről volt szó. A sűrűn váltakozó, izgalmas és leleményes mikrojátékok nélkülözik a karakterek közötti mélyebb kapcsolatot, ennél fogva igencsak talányos a darab célja.

A *Negyedik kapu*¹⁶ című darabban haszid zsidó mitológiai elemeket ironikus szituációkban jár körbe a szerző, a szent élet kontra csajozás és a messiásvárás motívumai viszatérő elemei a szövegnek. A darab hangulata magával ragadó, egyértelmű, hogy a mesélés aktusa a lényeg, így jót tesz neki a látzólagos céltalanság, mellyel szórakoztató belső körök, történetzilánkok születnek, lámpások egy végtelen, mégis biztonságos barlangban.

A *szerelem megszállott rabjának története, avagy mit tett Umáma Átikával?*¹⁷ című szöveg *Az Ezeregyéjszaka meséit* használja fel,

¹⁴ KÁRPÁTI Péter, *Térkép a túlvilágról: A drámaíró regénye és válogatott színdarabjai*, szerk. SZÜCS MÓNICA (Budapest: Selinunte Kiadó, 2023), 190.

¹⁵ KÁRPÁTI Péter: *Nick Carter*, rend. KÁRPÁTI Péter, Titkos Társulat, 2011.

¹⁶ KÁRPÁTI Péter: *Negyedik kapu*, rend. KÁRPÁTI Péter, Gólem Színház–Titkos Társulat–FÜGE Produkció, 2014.

¹⁷ KÁRPÁTI Péter: *A szerelem megszállott rabjának története*, rend. KÁRPÁTI Péter, Jurányi Produkciós Közösségi Inkubátorház, 2013.

első kiadásakor *Első éjszaka, avagy utolsó címet* viselte.¹⁸ Seherezádé a túlélése érdekében mesél a Királynak, nem fejezi be a történeteket, a hallgatósága alig bírja kivárni a másnapot a folytatásért, így telik el a közös negyven évük. A darab olvastatja magát, formailag történet a történetben, a mesék karakterei is mesélnek egymásnak. A helyzetek, figurák, nyelvi fordulatok bájos, néhol nyers, néhol kifinomult humorral beszélnek a dráma velejéről, mely igazán a legvégén bomlik ki. A szereplők a harag–vágy horizontját népesítik be. Mivel szinte mindenki történetmondáson keresztül szól a másikhoz, a személyközi kapcsolatok jellemzően nem mélyülnek el. Mégis, Seherezádé és a Király kettőse markánsan és érzékletesen jeleníti meg a teljes életre szóló szerelmi kapcsolatot.

Kárpáti színpadra szánt szövegei közül *A pitbull cselekedetei* és a *Szturnusz gyűrije* nyelvezetében jelentősen eltér az előzőektől, illetve a monológformájú *Díszelőadástól*. *A pitbull cselekedeteinek*¹⁹ szövegvilágát kimondatlanságok, töredékesség, stilizált hétköznapi beszéd jellemzi. Speciális szimbólumok jelzik a főbb karaktereket: ♀ Endzsit, ♂ a férjét, akiről később kiderül, hogy valójában másnak a férje, ♀ a névtelen prófétát, ☉ Zsuzsát, a valódi feleséget. A többi szerep viszont az ősbemutató előadásaiban játszók színészek keresztnéveinek kezdőbetűje: N, mint Natasa (Stork) és M, mint Martin (Boross). A szereplők útjai végzetesen keresztezik egymást, ♂, a férj van a középpontban, önmaga alteregójaként tapasztalja meg életének két alternatíváját, s nem derül ki a végére sem, hogy melyik a valódi. Légüres térben lebeg két nő között.

¹⁸ KÁRPÁTI Péter, *A kívándorló zsebkönyve* (Pécs: Jelenkor Kiadó, 2004).

¹⁹ KÁRPÁTI Péter: *A Pitbull cselekedetei*, rend. KÁRPÁTI Péter, Trafó Kortárs Művészetek Háza, 2011.

*A Szturnusz gyűrije*²⁰ az Örkény Színház színészeinek improvizációiból készült. Nyelvi töredékességében, a tömondatok használatában hasonló *A pitbull cselekedeteihez*, és ez a darab is tartalmaz szerepjátékot, mint a *Végső leszámolás Doktor Quartzcal*. Az elején kifejezetten izgalmas, ahogy a szereplők elmesélik autóbaleseteiket és egy ideig nem lehet eldönteni, hogy önmaguk másai-e, élők-e vagy holtak. Zsolt és Betti gyereket várnak, Annamari (végül is ő az egyetlen halott) Zsolt exé, közös múltjukban sikeres zenekaruk volt, Zsolt haverjai tejfakasztó bulit szerveznek, és megviccelik barátjukat azzal, hogy akkor született meg a gyereke, amikor ő (kamionosként) az autópályán vesztegelt, Zsoltnak pedig van egy 25 éves fia, akit most ismert meg. A darab hatásmechanizmusában a *Szerlem megszállott rabjának történetét* követi abból a szempontból, hogy a szilánkos „szerepívek” miatt nem tudjuk hova tartunk, a történet a legeslegvégén mélyül el igazán egy-egy kapcsolatban, és azon keresztül egyéni sorsban. Itt például a szülés élményétől és látványától korábban irtózó leendő apuka a darab végére oda jut, hogy kivesz egy hónap szabadságot, hogy a párja mellett lehessen a gyerekük születése körüli időszakban.

A túlvilágon túl – öt esszé

A Túlvilágon túl összegzi és kibontja az esszéregényben is tematizált kérdések egy részét. Számba veszi azokat a problémákat, amelyek nyomán a népköltészet, a mesei emlékek torzulnak, a mesemondás gyakorlata elvész. A szerző szerint ezáltal sekélyesedik a világunk, a konklúziók, értelmezések leszűkítik a mítoszok, mesék jelentéstartományát, világát. Ebben nehéz lenne nem igazat adni neki.

²⁰ KÁRPÁTI Péter: *Szturnusz gyűrije*, rend. KÁRPÁTI Péter, Örkény István Színház, 2023.

A *Merre van a túlvilág?* című esszé a túlvilág, szülés, születés, terhesség motívumaival és a hozzájuk kapcsolódó mesékkel foglalkozik. Kifejti a hazugságmese fogalmát: amikor a mítosz ismeretének hiányában valaki erősen torzítva adja tovább a történetet. Például az eprésző malom, amit végigkerget a fiú a világon, hogy megőrölhesse a búzáját.²¹ Az *Angyalbárányok* esszé teremtésmítoszokkal, Lucifer és a bibliai Évát megrontó Sámáél összemosásával, a népi Krisztus és Szempétör (a *Tótféri* frenetikus párosa) alakjaival foglalkozik. Kifejti, hogy azért is nehéz (és értelmetlen) megfejteni a népmeséket, mert több nemzetű gyökereik vannak, továbbá bibliai történetek, illetve alakok keverednek bennük. A *beszélő koponya* című esszében utánajár, hogyan jött létre a címadó hiedelemmondából Don Juan mítosza. Az eredeti hiedelemmonda főszereplőjét a sevillai Don Juan Tenorióra cserélték a történetmondók, majd a nőcsábász alakjával terjedt el egész Európában. „A Don Juan-figura és az eredeti hiedelem fúziójából egy bikaerős mutáns keletkezett. Ötven évvel később már Olaszországot is megfertőzte a commedia dell’arte nevű platformon kereszt-

²¹ „Van ennek a mesének egy ritka változata, amelyben nem malomba küldik a gyereket, hanem erdőbe kell beosonnia, óriások országába, hogy ellopja a tüzet. Borzongva ismerjük fel a tájban a halottak birodalmát. Elég valószínű, hogy ez az őstípus. Szinte látom magam előtt azt a nagyszájú, fogatlan bambát, ahogy kitalálja: *a malom elment eprészni!* Röhög az egész kocsmá, ő büszkén heherézik, egy poénért az anyját is eladná, nemhogy a túlvilágot. És akik hallották, már így mesélik tovább. És alig telik el száz év, az *eprésző malom* mutáns kiszorítja az óriások birodalmát.” KÁRPÁTI Péter, *Térkép a túlvilágról: A drámaíró regénye és válogatott színdarabjai*, szerk. Szűcs Mónika (Budapest: Seliunte Kiadó, 2023), 414.

tül.”²² Különösen izgalmas, ahogyan az esszé a mesék vándorlását, transzformációját levezeti. *Elmélkedő Konrád* legendájának eredeti verzióját egy 1963-ban Somogyba deportált bukovinai paraszttól gyűjtötte Bosnyák Sándor „szinte XI. századi érintetlenségében”.²³ A szerzetes követi a kismadár énekét, és egy órán keresztül hallgatja a fa alatt. Mire visszamegy a monostorba, az ismeretlen jövővel találja szemben magát, kiderül, hogy valójában háromszáz év telt el. A *nagykállói botrány* legendájában Illés próféta katonatiszt, a Messiás pedig nő képében jelent meg a nagykállói rabbi Széder estjén, hogy áldást kérjenek a frigyükre. „Groteszk kövülete egy halott legendának”²⁴ – írja Kárpáti, hiszen a női Messiás nem fér össze a zsidó gondolkodással, és az sem, hogy a két alak házasságra lépése hozná el a megváltást.

Kárpáti arra hívja fel a figyelmet az esszéekben és az esszéregényben, hogy az ősmítoszok és vallási mitológiák, a mondakincsünk a cenzúraként működő gyűjtés során és az értelmezéseken keresztül, illetve a hazugságmések által vagy teljesen elvesznek, vagy legalábbis jelentősen csorbulnak. A *Tótféri* és a *Negyedik kapu* például – a teljeség igénye nélkül – meggyőző eredményei annak, hogy milyen minőség születik, ha értő és felelős kezekbe kerülnek ezek a legendák, történetek. A szerző úgy teszi kortárssá a mítoszokat nyelvi leleményeivel és elmélyült figyelmével, hogy elkerüli a mesterként modernizálást. A népköltészetünk életben tartása nemzeti érdek, de nem mindegy, hogyan nyúlunk hozzá. Ki vitatkozna azzal, hogy a kutatott témával szembeni teljeskörű alázat és kíváncsiság létfontosságú összetevői a tudományos munkának? Az értelmezői attitűd, a gyűjteményképzés és kategorizálás rendszeres kritikája akkor kerül közel az olvasóhoz, amikor a szerző részletező, konk-

²² Uo., 424.

²³ Uo., 427.

²⁴ Uo., 433.

rét példát hoz rá (Benedek Elek kontra Kálmány Lajos). Ugyanez például a *Piroska és a farkas* mese kapcsán kevésbé meggyőző.²⁵ Igaz, a műfajválasztás okán (esszéregény és esszé) az állításokat bizonyító magyarázatok hiányát nemigen lehet felróni. Az esszéregény végeredményben fikciós szöveg, melynek tartalma viszont túlmutat önmagán. Az esszé műfaja szintén szabad szellemű alkotás. Ahogy Adorno írja: „Értelmezései nélkülülők a filológiai igazolást és megfontolást.”²⁶

²⁵ „Igen, ez ugyanaz a mesetípus, mint a *Piroska és a farkas*. Ebből is láthatod, hogy nem az a lényeg, hogy Piroska miért kapott piros sipkát a nagytól és megjött-e a menstruációja. Ennek a mesének a csontváza ez a *kérdezz-felelek* a végén: a három kérdés, a három válasz és a csattanó. Ehhez képest mellékes, hogy éppen ki akarja felfalni a kislányt, a lompos farkas, a sárgalábú halál vagy más. A lényeg, hogy tátsd ki a szádat, kigúvadjanak a szemeid, és ráüvölsz a reszkető kisgyerekekre: ham, bekaplak!” Uo., 96.

²⁶ „Az esszé azonban nem tűri, hogy feladatát előírják. Ahelyett, hogy tudományos eredményt produkálna, vagy művészi alkotást hozna létre, törekvései azt a gyermeki kedélyt tükrözik, amely habozás nélkül tűzbe tud jönni olyan dolgoktól, melyeket mások megalkottak. Arra reflektál, amit szeret, és amit gyűlöl, ahelyett, hogy a szellemet a háttalan munkamorál modelljének megfelelően a semmiből való teremtként képzelje el. Az öröm és a játék lényeges számára. Nem Ádámnál és Évánál kezdi, hanem annál, amiről beszélni akar; elmondja, ami abból számára feltárul, és ott hagyja abba, ahol úgy érzi, a végére ért, nem pedig ott, ahol már nincs mit mondania: így tehát a haszontalanságok közé számít. Fogalmait nem egyetlen alapelvből kiindulva alkotja meg és nem is kerekíti le egyetlen végső elvvé. Értelmezései nélkülülők a filológiai igazolást és megfontolást, elvi értelemben *túlértelmezések* – annak az éber értelemben az automati-

Kárpáti ugyanakkor kutatásai során jóformán azt a munkát végzi el, amit egy elméleti kutatással foglalkozó szakember, csak éppen más formába önti a konklúzióit. A művészeti alkotások befogadásához és új kánonok kialakításához, megerősítéséhez az esetek többségében kevés önmagában az alkotás, szükséges hozzá annak az elemzése is. Csak ismételni tudom, milyen fontos a népi kultúra, a történetek ápolása. Önéletrajz, fikció, esszé ide vagy oda, nem hagy nyugodni az a gondolat, milyen csodálatos lenne, ha a megkezdett út nem érne véget a remek színdaraboknál és jelen kötetnél, hanem Kárpáti Péter kutatásaiból, mondafeldolgozásaiból – a színházi előadásokon túl – születne animációs sorozat, (felőtt)mesekönyvsorozat, bármi, amellyel még szélesebb körben, hosszútávon hozzáférhetővé válna a népköltészetünk ezen újrafelfedezése.

„Van egy közkeletű vélekedés, mely a népköltészetet szimbólumnyelvnek tekint. Ez bosszantó, bár van benne igazság. Csakhogy könnyen elfedi a lényegét, vagyis a részleteket. Hiszen a mi magyar mesénkben a táj nem olyan, mint a mongol alvilágban, nem olyanok a fák, a fű, a patak. Nem olyan – de akkor milyen? Valóban megnyitja a mese jelentéstartományát, ha tudjuk, hogy a túlviláglátomások mögött időben és térben elképzelhetetlenül távoli poklok képei vannak az emlékezet mélyére temetve. De ez csak kicsivel visz közelebb a mese megfejtéséhez. Itt ülök a betonszürke pesti alvilágban, és az ősi mongol alvilág csak alig pár cen-

kus verdiktje szerint, amelyet az ostobaság pribékként állít szolgálatába a szellem ellenében.” Theodor W. ADORNO, „Az esszé mint forma”, ford. HEGYESSY Mária, in Theodor W. ADORNO, *A művészet és a művészetek*, szerk. LÁNG Rózsa (Budapest: Helikon Kiadó, 1998), 29–47.

tivel esik távolabbra tőlem, mint azok a bárányok a réten és a rozoga deszka-híd.”²⁷

– írja Kárpáti az *Angyalbárányok* című esszében.

---

²⁷ KÁRPÁTI, *Térkép...*, 422.